

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ TƏHSİL VƏ TƏRBIYƏ
ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ
EDUCATION AND UPBRINGING IN PRIMARY CLASSES

UOT 372.3/4

ELMI DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN MAHIYYƏTİ, NÖVLƏRİ VƏ KİÇİK
MƏKTƏBLİLƏRİN TƏRBIYƏSİNDƏ ROLU

Mirsədəf Qiyas qızı Ağayeva

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0005-3482-6702

E-mail: agayeffa13@gmail.com

Açar sözlər: təlim prosesi, elmi dünyagörüşü, həyat bilgisi, pedaqoji metodika, rəqəmsal təhsil

Ключевые слова: учебный процесс, научное мировоззрение, основы жизни, педагогическая методика, цифровое образование

Key words: learning process, scientific worldview, life science, pedagogical methodology, digital education

Dünyagörüşü insanın gerçəkliyə, cəmiyyətə və özünə münasibətini ifadə edən vahid baxışlar sistemidir. Onun mahiyyətini elmi əsaslara söykənən, dialektik yanaşma ilə formalaşan ideya və prinsiplər təşkil edir. Bu ideyalar həm ictimai, həm də fərdi səviyyədə təzahür edir. İctimai dünyagörüşü müəyyən tarixi mərhələdə cəmiyyətdə üstünlük təşkil edən elmi, fəlsəfi, siyasi, etik və estetik baxışların məcmusunu əhatə edir. Fərdi dünyagörüşü isə konkret şəxsiyyətin həyat hadisələrinə münasibətini, dəyərlər sistemini və şəxsi mövqeyini əks etdirir.

Dünyagörüşü şəxsiyyətin davranış və fəaliyyət istiqamətini müəyyənləşdirən daxili tənzimləyici mexanizm kimi çıxış edir. O, insanın həyat məqsədlərini formalaşdırır, seçimlərini şərtləndirir və xarakterin möhkəmlənməsinə təsir göstərir. Sistemli və ardıcıl şəkildə formalaşmış dünyagörüşü şəxsiyyətin yetkinlik səviyyəsinin mühüm göstəricilərindən hesab olunur. Belə fərdlər aydın həyat mövqeyi, prinsiplilik və məqsədyönlülük xüsusiyyətləri ilə seçilir. Dünyagörüşünün təşəkkülü mürəkkəb və çoxşaxəli prosesdir. Bu proses sosial mühitin, ailə tərbiyəsinin, cəmiyyətdə hökm sürən ideya və dəyərlərin, dövlət siyasətinin, təlim-tərbiyə sisteminin, kütləvi informasiya vasitələrinin, eləcə də insanın ünsiyyət dairəsinin və mənəvi maraqlarının qarşılıqlı təsiri nəticəsində baş verir. Oxunan ədəbiyyat, izlənilən bədii və sənədli materiallar, iştirak edilən ictimai fəaliyyətlər də fərdin baxışlarının formalaşmasına mühüm təsir göstərir.

Struktur baxımından dünyagörüşü çoxkomponentli xarakter daşıyır və zehni, emosional və iradi tərəflərin vəhdətində təzahür edir. Zehni komponent gerçəkliyin insan şüurunda əks olunması ilə bağlıdır və burada hissi qavrayışla məntiqi təfəkkür qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir. Mücərrəd düşüncə vasitəsilə insan ümumiləşdirmələr aparır, hadisələr arasındakı səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirir və qanunauyğunluqları dərk edir. Bu idrak prosesi nəticəsində dünya haqqında sistemli təsəvvür formalaşır. Bununla yanaşı, bilik və baxışların möhkəm əqidəyə çevrilməsi üçün onların emosional dəyərləndirilməsi zəruridir. İdeyaların daxili qəbul olunması, onlara münasibətdə yaranan sevinc, qürur, məsuliyyət və ya həyəcan hissləri dünya-

görüşünün sabitləşməsinə şərait yaradır. İradi komponent isə formalaşmış baxışların praktik fəaliyyətə tətbiqini təmin edir və şəxsiyyətin davranışında ardıcılıq yaradır. Bu baxımdan dünyagörüşü yalnız nəzəri biliklər toplusu deyil, eyni zamanda insanın mənəvi mövqeyini və fəaliyyət strategiyasını müəyyən edən kompleks sistemdir. Elmi dünyagörüşünün formalaşmasının təməlində elmi biliklərin mənimsənilməsi dayanır. Bu baxımdan onun təşəkkülü bilavasitə təlim prosesi ilə bağlıdır. Tədris fəaliyyəti zamanı şagirdlər təbiət, cəmiyyət və insan haqqında ilkin elmi təsəvvürlər qazanır, anlayış və mühakimə bacarıqları inkişaf etdirilir, ümumiləşdirmə aparmaq vərdisləri formalaşdırılır. Nəticədə onlar ətraf aləmi daha sistemli və məntiqi əsaslarla dərk etməyə başlayırlar.

Elmi dünyagörüşünün inkişafı məqsədyönlü və kompleks xarakter daşmalı, ibtidai siniflərdə tədris olunan bütün fənlərin imkanlarından səmərəli şəkildə istifadə edilməlidir. Ayrı-ayrılıqda heç bir fənn bu vəzifəni tam şəkildə yerinə yetirə bilməsə də, hər birinin özünəməxsus pedaqoji potensialı vardır. Məsələn, riyaziyyat dərslərində məntiqi təfəkkür, ardıcılıq, səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirmə bacarığı formalaşır ki, bu da şagirdlərin hadisələrə əsaslandırılmış yanaşmasına zəmin yaradır. Həyat bilgisi fənni vasitəsilə şagirdlər təbiət hadisələri, insan və cəmiyyət münasibətləri, ətraf mühitin qorunması kimi məsələlər barədə ilkin elmi təsəvvürlər əldə edirlər. Ana dili dərslərində mətnlərin təhlili, fikir ifadəsi və mühakimə yürütmə bacarıqları inkişaf etdirilir, bu da dünyanı dərk etmənin idraki əsaslarını möhkəmləndirir.

Təsviri incəsənət və musiqi dərsləri isə şagirdlərin emosional-estetik qavrayışını zənginləşdirir, onların ətraf aləmə həssas münasibət formalaşdırmasına kömək edir. Fiziki tərbiyə dərslərində sağlam həyat tərzini, iradi keyfiyyətlər və kollektiv fəaliyyət bacarıqları inkişaf etdirilir ki, bu da şəxsiyyətin bütöv formalaşmasına xidmət edir.

İbtidai təhsil mərhələsində fənlərarası əlaqələrin düzgün qurulması və təlim materialının elmi əsaslarla təqdim olunması şagirdlərdə elmi dünyagörüşünün bünövrəsini yaradır. Bu mərhələdə qazanılan bilik və bacarıqlar sonrakı təhsil pillələrində daha sistemli və dərin dünyagörüşünün formalaşmasına zəmin hazırlayır.

Elmi dünyagörüşünün tərbiyəsi şagirdlərdə bir neçə əsas bacarıq və keyfiyyətin formalaşmasını təmin etməlidir. Bunlara aşağıdakılar daxildir: təbiət və cəmiyyət həyatının əsas fakt və qanunauyğunluqlarını şüurlu şəkildə mənimsəmək, təbiət və cəmiyyət hadisələrinə maraq oymaq və onların mahiyyətini başa düşmək istəyi yaratmaq, sosial-siyasi, əxlaqi və estetik baxışlar sistemi, əqidə və idealların formalaşması, eləcə də dialektik təfəkkürün inkişafı. Təlim prosesində şagirdlərə elmi dünyagörüşünü öyrətmək üçün ümumi anlayış və ideyaların mənimsədilməsi böyük rol oynayır. Hər bir fənnin özünəməxsus əsas anlayışları vardır və müəllim bu anlayışların şagirdlər tərəfindən düzgün qavranmasını təmin etməlidir. Bunun üçün faktları diqqətlə seçmək və onları sistemli şəkildə ümumiləşdirmək vacibdir. Elmi dünyagörüşünün tərbiyəsi müəllimin seçdiyi təlim vasitə və metodlarla sıx bağlıdır. Təlimdə şagirdlərin fəal iştirakı, müstəqil düşünməsi və öz fikirlərini ifadə etməsi üçün metod və priyomlara geniş yer verilməlidir. Şagirdlər öyrəndikləri anlayış və ideyaları gündəlik həyat və zehni məsələlərin həllinə tətbiq etməklə təkcə bilik əldə etmir, həm də dialektik və tənqidi düşüncə bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. Bu məqsədlə evristik müsahibələr aparmaq, problem vəziyyətləri yaratmaq, düşündürücü suallar vermək faydalıdır. Məsələn, "Fikrini sübut et", "Hansı fikirlə razısan?", "Nəyə görə bu fikri düzgün sayırsan?" kimi suallar şagirdləri fəal düşünməyə sövq edir. Təlimdə problemlərin həlli, yaradıcı axtarışlar və elmi diskussiyalar həm dünyagörüşünü inkişaf etdirir, həm də

şagirdlərdə elmi ideyalara inam yaradır. [2, s.130]

Problemin aktuallığı. Müasir cəmiyyətin elmi biliklərə əsaslanan inkişafı məktəblilərdə rəşional düşüncə tərzinin formalaşdırılmasını ön plana çıxarır. İbtidai sinif dövrü uşağın dünyanı dərk etmə prosesində ilkin və həlledici mərhələ hesab olunur. Bu yaşda əldə olunan bilik və təşəvvürlər sonrakı intellektual inkişafın əsasını təşkil edir. Ona görə də elmi dünyagörüşünün mahiyyətinin öyrənilməsi və onun tərbiyə prosesində yerinin müəyyənləşdirilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqat çərçivəsində elmi dünyagörüşü anlayışı pedaqoji baxımdan yenidən sistemləşdirilir və onun əsas xüsusiyyətləri konkretləşdirilir. Kiçik məktəblilərin psixoloji və idrak imkanları nəzərə alınaraq uyğun formalaşdırma mexanizmləri əsaslandırılır. Təlim məzmunu ilə tərbiyə işinin qarşılıqlı əlaqəsi yeni yanaşma əsasında izah edilir. Həmçinin bu prosesdə sosial mühitin təsiri kompleks şəkildə təhlil olunur

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Araşdırmanın nəticələri ibtidai təhsildə dünya görüşünün formalaşdırılması məsələsinə nəzəri baxımdan aydınlıq gətirir. İşdə irəli sürülən müddəalar şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlı pedaqoji konsepsiyaların zənginləşməsinə xidmət edir. Əldə olunan nəticələr gələcək elmi tədqiqatlar üçün metodoloji istiqamət verə bilər. Tədqiqat materiallarından ali pedaqoji təhsil prosesində və elmi araşdırmalarda istifadə etmək mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Əbilova L.A. "Həyat bilgisi" dərsliklərinin tədrisində ibtidai sinif şagirdlərində dünya görüşünün formalaşdırılması / "Təhsildə mənəvi-əxlaqi dəyərlər: harmonik şəxsiyyətin inkişafı" mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, Bakı, 2014, s.122.
2. https://journals.arti.edu.az/uploads/f_20240320185035307080956.pdf
3. Kərimova B., Mehdiyeva G. Həyat bilgisi (2-ci sinif dərslik). Bakı, Aspoliqraf, 2018.
4. Zeyniyev R.N., Sultanov R.L., Axundov A.H. Həyat bilgisi və onun tədrisi metodikası: ali məktəblər üçün dərslik / - Bakı: Nərgiz, 2016.
5. <https://www.scribd.com/document/827733095/H%C9%99yat-bilgisi>

M.Q. Ağayeva

Elmi dünyagörüşünün mahiyyəti, növləri və kiçik məktəblilərin tərbiyəsində rolu Xülasə

Tədqiqat işi elmi dünyagörüşünün məzmununu, formalarını və ibtidai sinif şagirdlərinin tərbiyəsində tutduğu mövqeni araşdırır. Araşdırmada bu anlayışın uşaqların idrak fəaliyyətinə, düşünmə qabiliyyətinə və dəyərlər sistemində təsiri elmi-pedaqoji baxımdan şərh olunur. Müəyyən edilmişdir ki, düzgün təşkil olunmuş təlim prosesi şagirdlərdə səbəb-nəticə əlaqələrini anlama, faktlara əsaslanma və müstəqil mühakimə yürütmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bununla yanaşı, ailə və məktəb mühitinin uzlaşması elmi baxışların möhkəmlənməsində mühüm rol oynayır. Əldə olunan nəticələr ibtidai təhsil mərhələsində dünyagörüşünün formalaşdırılması istiqamətində yeni yanaşmaların tətbiqinə imkan yaradır.

М.К. Агаева**Сущность, виды и роль научного мировоззрения в образовании младших школьников****Резюме**

В данном исследовании рассматриваются содержание, формы и место научного мировоззрения в образовании учащихся начальной школы. Влияние этой концепции на познавательную деятельность детей, их мыслительные способности и систему ценностей интерпретируется с научно-педагогической точки зрения. Установлено, что правильно организованный учебный процесс развивает у учащихся способность понимать причинно-следственные связи, опираться на факты и принимать самостоятельные решения. При этом важную роль в укреплении научного мировоззрения играет гармония семейной и школьной среды. Полученные результаты позволяют применять новые подходы к формированию мировоззрения на уровне начальной школы.

M.Q. Aghayeva**The essence, types and role of the scientific worldview in the education of younger schoolchildren****Summary**

The research study examines the content, forms and position of the scientific worldview in the education of primary school students. The study interprets the impact of this concept on children's cognitive activity, thinking ability and value system from a scientific and pedagogical perspective. It was found that a properly organized learning process develops students' ability to understand cause-and-effect relationships, rely on facts and make independent judgments. At the same time, the harmony of the family and school environment plays an important role in strengthening scientific views. The results obtained allow the application of new approaches to the formation of worldview at the primary school level

Redaksiyaya daxil olub: 13.05.2026